

Collegium Biblicum... et Coranicum

Om koran- og bibelstudiers fælles historie og mulige fremtid¹

Professor, ph.d. Thomas Hoffmann
Københavns Universitet

Abstract: This article argues – on the occasion of Collegium Biblicum’s 75 anniversary – that Qur’ānic studies belong to an important and long-standing scholarly object of investigation in biblical studies – in the past, present, and future. The article sets out with three sections. The first outlines a striking resemblance between the Qur’ānic and the biblical universes. The second exemplifies how the Qur’ān stages itself in dialogue with the biblical tradition. The third sketches some characteristic Christian responses to the Qur’ān. The article then proceeds to outline how Danish university theology from early on engaged with the Qur’ān and its language, Arabic. The penultimate section summarizes state-of-affairs since year 2000 and the last section points to current trends and future scenarios and hopes.

Key words: Qur’ān – Qur’ānic Studies – Biblical Studies – Danish theology – Islam

Dristigt formuleret kan man sige, at der altid har været et *Collegium Biblicum et Coranicum*. Koranen opstod i et miljø præget af det bibelske univers og forstår sig selv i forlængelse af dette univers. Kristne har lige fra islams fremkomst forholdt sig til muslimernes helligskrift, og i Danmark er koranforskningen gennem århundreder blevet vartaget af sprogingteresserede teologer. Det begyndte at ændre sig i det 20. århundrede, og siden er studiet af Koranen blevet et selvstændigt forskningsfelt – men med fortsatte forbindelser til udforskningen af Bibelen.

Efter nogle indledende betragtninger over forholdet mellem Koranen og det bibelske univers giver jeg i denne artikel et rids af det danske *Collegium Biblicum et Coranicum*. Min hovedpointe er, at danske teologer – og dermed dansk teologi – siden reformationen ikke blot har udgjort et traditionelt *collegium biblicum* med læsning og eksegesse af helligskrifterne, men tillige ofte har kultiveret et *collegium coranicum et arabicum*.

1. Denne artikel er en lettere udvidet og omarbejdet version af mit foredrag ved Collegium Biblicums 75-års jubilæum i 2022.

1. Koranen og det bibelske univers

Allerede i senantikken, i 600-tallet, bedrev araberne en spirende og proto-koranisk læsning og genskrivning af Bibelen en rum tid før kristne læsere begyndte at læse i og forholde sig til Koranen. Begreber som “læsning”, “genskrivning” og “bibel” skal her forstås i videste forstand som reception, udlægning og omfortolkning af et bibelsk univers, der rækker videre end de kanoniske tekstsamlinger og spænder over bibelsk diskurs, en levende og rituelt performeret tradition og en materiel bibelsk bogkultur. Som den amerikanske gammeltestamentler James W. Watts påpeger i sin artikel “The Three Dimensions of Scriptures”, rummer og aktiverer helligtekster tre dimensioner: en semantisk-tematisk, en performativ-ritualiseret og en ikonisk-materiel.² Bibelen og Koranen udgør ingen undtagelser her, hvilket indebærer, at Koranen overlapper med adskillige af Bibelens ‘dimensioner’.

Med udtrykket “en spirende proto-koranisk læsning og genskrivning” skal man forestille sig en arabisktalende befolkning, der var blevet fortrolige med det bibelske univers, eller i hvert fald nogle af dets galakser. Det gælder adskillige af Bibelens centrale figurer (Adam, Noa, Abraham, Moses, Maria, Jesus), temaer (syndefald, eksodus, frelse, tro og gerning, frelse og fortabelse), genrer og retoriske figurer (bønner, doksologier, formaninger, lignelser, parallelismer) og ritualiserede og materielle praksisser (offer, faste, bøn, askese, rituel renhed og urenhed samt ideen om eksklusive og kostbare helligtekster). Araberne var tilsyneladende så fortrolige med dette univers, at fortællingerne og temaerne ofte blot behøvede et stikord og en fast vending, for at de grundlæggende semantiske rammer, plots og pointer kunne blive aktiveret og (be)grebet af datidens modtagere. Som de klassiske *reader-reception* og læsepragmatiske teorier har argumenteret for, skal tekstuelle lakuner og “uafklaretheder” (*indeterminacies*) ikke nødvendigvis forstås som mangler, men som muligheder, der konstant afprøves og udfyldes af et engageret og kreativt medfortolkende publikum. Koranens direkte henvendelser og spørgsmål til læserne vidner om disse dynamiske interaktioner allerede i den oprindelige kontekst.

Koranens tekstunivers er langt mere minimalistisk i omfang og detaljeringsgrad end de bibelske fortællingers store mytiske, biografiske og (frelses)historiske spændingsbuer.³ Koranen er i sin retoriske

2. James W. Watts. 2013. “The Three Dimension of Scriptures.” I *Iconic Books and Texts*, red. James W. Watts. 9-32. London: Equinox.

3. Joseffortællingens bibelske og koraniske versioner udgør et klassisk sammenligningspunkt, se f.eks. Frederik Poulsen. 2022. *Josef og brødrene*. København: Forlaget Vandkunsten.

struktur mere forkyndelse end narrativ, mere parænese og lærefortælling end historiefortælling, mere stereotyp og didaktisk fokuseret i persontegningerne end Bibelens langt mere komplekse figurer. Hvor Bibelen udgør et bibliotek af forskelligartede tekster, der har rødder i forskellige historiske perioder, geografiske rum og sprog, fremstår Koranen mere som et værk forankret i ét sprog, én periode og ét geografisk rum.

De senantikke araberes selektive fortrolighed og engagement med det bibelske univers omsatte sig således i en kreativ *rewriting*, en gen- eller omskrivning af dette univers kombineret med polyteistiske og proto-monoteistisk/henoteistiske elementer fra et gammelarabisk tekstunivers. Formodentlig var det meste af Arabien oprindeligt polyteistisk, men i århundrederne op til Muhammads komme havde kontakten med spredte jødisk og kristne grupperinger og sydarabiske statsdannelser af jødisk og kristen islæt igangsat en synkretistisk bevægelse. Elementer af jødisk og kristen monotheisme begyndte at blande sig med gammelarabiske trosforestillinger.

2. Koranens "bibelske" selvforståelse

Ét af senantikkens religiøse kendetegn var udbredelsen af fænomenet "hellige mænd" – Arabien var ingen undtagelse i den henseende.⁴ Blandt et udvalg af hellige mænd var det så den selverklarende profet og budbringer Muhammad, der i første halvdel af 600-tallet havde held og talent til at gribe og omdanne de florerende, helligtekstlige diskurser og forestillinger til en ny helligtekst, der skulle blive til Koranen. Dette var formodentlig var ikke sket, hvis ikke der havde været en kritisk masse af tilhørere, der qua svækket polyteisme og tiltagende synkretisme var rede til en arabisk version af det monotheistiske og moralske univers. Et univers, som nogle forskere har betegnet

4. Historikeren Peter Brown har her været central for senmoderne islamstudier, dels på grund af sin epokale splejsning af islam med rabbinsk jødedom og kristendom i senantikken, dels med sine banebrydende studier af hellige mænd; se Peter Brown. 1971. "The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity." *The Journal of Roman Studies* 61: 80-101. Islams trosbekendelse, *al-shahāda* ("Der er ingen gud foruden Gud. Muhammad er Hans sendebud") kan siges at eksemplificere kulminationen på senantikkens hellige mand som det vigtigste bindeled mellem lægmand og Gud. For en opdatering af Brown i islamologisk regi, se Chase Robinson. 1999. "Prophecy and Holy Men in Early Islam." I *The Cult of Saints in Late Antiquity and the Middle Ages: Essays on the Contribution of Peter Brown*, red. James Howard-Johnston & Paul Anthony Hayward. 241-262. New York: Oxford University Press.

som det abrahamiske, hvis man fremhæver sammenhængen mellem jødedom, kristendom og islam, og som andre forskere grupperer under den overordnede kategori af såkaldte aksereligioner. Samlet set resulterede det i et nyt forkyndelsesunivers præget af dét, som jeg undertiden kalder for 4K:

Kontinuitet. Koranen og Muhammads profet- og budbringerhverv italesættes som et projekt, der ligger i forlængelse af tidligere eksempler på monoteistisk religion prædiker af en kæde af profeter og udsendinge, som Gud siden Adam har sendt til verdens forskellige samfund, f.eks. K 40:78: “Vi har sendt udsendinge ud før dig. Nogle af dem har Vi fortalt dig om, andre har Vi ikke fortalt dig om.”

Konfirmation. Koranen “bekræfter” sine helligtekstlige forgænger(e), sædvanligvis omtalt som Toraen, *Tawrât*, og Evangeliet, *Injil*, f.eks. K 3:3: “Han har sendt Skriften med sandheden ned til dig til bekræftelse af det, der var før den. Han har sendt Toraen og Evangeliet ned.”⁵

Kritik. Profetisk forkyndelse er ofte præget af polemisk tale, og Koranen er således et stærkt polemisk skrift. Det giver sig for eksempel til udtryk i forestillingen om jødernes og de kristnes *tabrif*, dvs. bevidste eller ubevidste fordrejninger eller hemmeligholdelse af dele af deres egne helligskrifter, som de tænkes at have modtaget fra samme Gud som muslimerne, f.eks. K 5:15: “I Skriftens folk! Vor udsending er kommet til jer for at oplyse jer om meget af det, som I har holdt skjult af Skriften, og for at tilgive meget. Lys og et tydeligt skrift er kommet til jer fra Gud.”

Korrektion. Begrebet indebærer perfektion, så Koranen fornyer og afslutter den sande og autentiske udgave af et givet budskab, mest tydelig i det vers, der tænkes at angive nogle af Muhammads sidste åbenbaringer, K 5:3: “I dag har Jeg fuldkommengjort jeres religion for jer og fuldbyrdet Min nåde over jer. Jeg finder velbehag i overgivelsen til Gud (*al-islām*) som religion for jer.”

Denne arabiske fortrolighed med det bibelske univers i senantikken kom som bekendt til at manifestere sig som islam, en monoteistisk militant frelsesreligion med samme universalistiske og missionerende ambitioner som kristendommen.⁶

Det blev til en religiøs bevægelse, der selvbevidst kategoriserede sig selv som “religion”, *din*, og tillige navngav sig selv som *al-islām*, mest

5. Med mindre andet er angivet er oversættelsen fra *Koranen*. 2006. Oversat af Ellen Wulff. København: Forlaget Vandkunsten.

6. Se især Fred Donner. 2010. *Muhammad and the Believers: At the Origins of Islam*. Cambridge: Harvard University Press; Thomas Sizgorich. 2008. *Violence and Belief in Late Antiquity: Militant Devotion in Christianity and Islam*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

prægnant i førnævnte K 5:3: "I dag har Jeg fuldkommengjort jeres religion for jer og fuldbyrdet Min nåde over jer. Jeg finder velbehag i overgivelsen til Gud (*al-islām*) som religion for jer." Her bemærker vi perfektionsmomentet og en unik religionsbevidsthed, som udfoldes inden for dét spirende tekst- og forkyndelsesunivers, vi i dag kender som *al-qur'ān*, "Recitationen, Oplæsningen" eller simpelt hen bare Koranen. Det er i forlængelse af denne selvbevidsthed ikke overraskende, at forkyndelsen adskillige gange betegner sig selv som "koran", som regel kvalificeret ved et anprisende tillægsord som vis, prisværdig, forunderlig eller arabisk, f.eks. K 56:77: "Dette er en ædel Koran."

Koranen kvalificerer sig selv med flere tilnavne (f.eks. Retledningen, Påmindelsen og Kriteriet), men betegnelsen *al-kitāb*, "Bogen" eller "Skriftet", er utvivlsomt det vigtigste.⁷ Denne betegnelse vidner om en dobbelthed af mundtlig forkyndelse og skriftlighed, og islam fremstår med Koranen tidligt som en ekstrem selvbevidst religion.⁸ Det kan skyldes, at den allerede i sin vorden kunne spejle sig i jødedom og kristendom som eksisterende religioner med særlige teologier, ritualer og institutioner. Med andre ord: Koranen byggede på og var i dialog med det bibelske univers og dets traditionsbærere.

Selvom vi nok må tilkende Muhammad de intellektuelle ophavsrettigheder til Koranen, var der også tale om et kollektivt bogprojekt, hvor Muhammads mundtlige forkyndelse, der strakte sig over to årtier, løbende forholdt sig til sit publikum og skiftende kontekster. Med Gregor Schoelers ord: "The Koran was already a book during the life of the Prophet – although only as an objective or an idea, not in reality."⁹ Dette spirende koraniske kollektiv med Muhammad som det karismatisk knudepunkt udgjorde så at sige et muslimsk ur-*collegium biblicum*. Undervejs i denne proces opnår man en kritisk masse og en sådan religiøs og politisk selvstændiggørelse, at man bliver til et *collegium coranicum*, der ikke har eksegetisk behov for forbindelse til et *collegium biblicum*.¹⁰

7. For det mest udtømmende studie, se Daniel Madigan. 2001. *The Qur'ān's Self-Image: Writing and Authority in Islam's Scripture*. Princeton: Princeton University Press.

8. Se f.eks. Stefan Wild (red.). 2007. *Self-Referentiality in the Qur'an*. Wiesbaden: Harrassowitz.

9. Gregor Schoeler. 2010. "The Constitution of the Koran as a Codified Work: Paradigm for Codifying Hadith and the Islamic Sciences?" *Oral Tradition* 25 (1): 199-210.

10. For beskrivelse af denne proces og uafhængighedsproces, se Sidney Griffith. 2015. *The Bible in Arabic: The Scriptures of the "People of the Book" in the Language of Islam*. Princeton: Princeton University Press.

Det koraniske budskab blev forkyndt i en imperial(istisk) kontekst, hvilket også smittede af på budskabets religiøse og politiske ambitioner. Koranens frelsesbudskab, der på nogle punkter mere ligner kristendommens universalisme – tilsat et tiltagende element af militant fromhed – end jødedommens, blev således realiseret i en imperial *mimesis*, hvor stat og religion meget tidligt er konciperet som tæt forbundne størrelser.¹¹ Ligesom de persiske sasanider understøttede zoroastrismen som statsreligion, og ligesom det østromerske rige havde kristendommen som statsreligion, således faldt det de første muslimer følgerigtigt at etablere islam som statsreligion, hvor de vandt frem og sikrede *dār al-islām*, “islams hus”.

Muhammad, Koranens profetiske alter ego, dør dog, inden den islamiske vision om et imperium realiseres i et hastigt *futūh al-buldan*, “erobringerne af landene”. Efter Muhammads død i 632 etablerer hans efterfølgere, kalifferne, sig i første omgang i Palæstina, Det Hellige Land, nærmere bestemt i Damaskus. En særlig akse mellem Mekka og Jerusalem, der allerede er artikuleret i Koranen, etableres på Tempelbjerget med den islamiske civilisations første eksempel på monumentalarkitektur, den ottekantede Klippemoské med sine friser af smukt kalligraferede koranvers, der især adresserer kristendommens vildfarelser.¹²

3. Tidlige kristne reaktioner på Koranen

Som historikere får vi efter en lang række sporadiske kristne og jødiske kilder om de nye arabiske erobrere vores første større vidnesbyrd om et decideret kristent *collegium biblicum et coranicum* i første halvdel af det ottende århundrede. Den nok mest berømte kilde er den græsktalende teolog Johannes af Damaskus (675/676-749), der foretager nogle af de første systematiske, men selektive, læsninger af Koranen.¹³

11. Se f.eks. G.W. Bowersock. 2013. *The Throne of Adulis: Red Sea Wars on the Eve of Islam*. Oxford, Oxford University Press.

12. For hypotesen om en særlig ideologisk og ritual forbindelseslinje mellem Mekka og Jerusalem, se Uri Rubin. 2008. “Between Arabia and the Holy Land: A Mecca-Jerusalem Axis of Sanctity.” *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 34: 345-62. For en oversættelse af Klippemoskeens friser, se Donner 2010.

13. For en udførlig samling af tidlige ikke-islamiske kilder, se Robert Hoyland. 1997. *Seeing Islam As Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*. Princeton: The Darwin Press. For Johannes af Damaskus, se Daniel J. Sahas. 1972. *John of Damascus on Islam: The “Heresy of the Ishmaelites”*. Leiden: Brill.

Herefter vokser et stadig mere informeret korpus af kristne læsninger af Koranen og islamiske tekster, både i de nye islamiske territorier og i den europæiske kristenhed. Denne udvikling er fornemt samlet og gjort tilgængelig i udgivelsesserie *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, under udgivelse af David Thomas med flere.¹⁴ De tidlige læsninger fra et kristen *collegium biblicum* er som regel apologetiske og bibel-/kristocentriske – i en sådan grad at islam mere forstås som et kristent kætteri end som en ny religion i sin egen ret. Det er eksempelvis tydeligt hos Johannes af Damaskus, som inkluderer islam i sit katalog over kristne kætterier. I de tilfælde, hvor islam og muslimerne trods alt blev opfattet som en ny, men falsk religion, blev den skrevet ind i en større forsynsfortælling, hvor Gud brugte muslimerne (i lang tid tildelt bibelsk influerede navne som hagarenere og saracener) som sin retfærdige svøbe, med hvilken han kunne tugte den syndige kristenhed.

De første deltagere i et *collegium biblicum*, der forholder sig til de nye muslimske magthavere i den mellemøstlige region, bliver forbløffende hurtigt arabiskkyndige og kommer på mange måder til at leve et mere symbiotisk liv med muslimerne end den vestlige kristenhed uden for Mellemøsten, der igen og igen konfronterer den islamiske verden og vice versa.¹⁵

Som middelalderhistorikeren Thomas Burman overbevisende har argumenteret for, kunne kristnes filologiske beskæftigelse med det arabiske sprog åbne for momenter af objektivitetsforpligtende analyse, selvom den konfessionelle og eurocentriske forforståelse aldrig blev fuldstændig opgivet og affortryllet.¹⁶ Hverken det fromme håb om muslimsk masseomvendelse eller fristelsen til at bruge Koranen og islam til interkonfessionel polemik mellem katolikker, protestanter, jøder, sekterikere og fritænkere forsvandt helt. Filologien er et tveægget sværd, der kan bruges som såvel et forsvar som et angreb. Det er middelalderens og den tidlige modernitets kristne *collegium biblicum et coranicum*.

I det encyklopædiske moderskib, *Encyclopaedia of the Qurʾān* (2001-2006), i seks bind med omkring tusinde opslag, sætter flere forskere et grundlæggende skel i koranforskningen mellem tiden før Oplys-

14. David Thomas m. fl. (red.). 2009. *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*. Leiden: Brill.

15. Med symbiotisk antyder jeg ikke nødvendigvis en harmonisk sameksistens, et *convivencia*, sådan som det også er blevet populært at forestille sig den muslimske, kristne og jødiske sameksistens på den iberiske halvø. For møder og sammenstød, se Jean-Marie Gaudeul. 1984. *Encounters and Clashes: Islam and Christianity in History*. Rom: Pontificio Istituto di Studi Arabi e Islamici.

16. Thomas Burman. 2015. *Reading the Qurʾān in Latin Christendom, 1140-1560*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

ningstiden og tiden herefter. Det gøres i Hartmut Bobzins “Pre-1800 Preoccupations of Qur’ānic Studies” og i Marco Schöllers “Post-Enlightenment Academic Study of the Qur’ān”, der koncist redegør for den egentlige videnskabelige konstituering af faget og dens mange rødder i teologien.¹⁷

4. Dansk teologi og koranforskning¹⁸

At koranstudier overhovedet kommer i stand inden for den danske universitære horisont, skyldes i første omgang senmiddelalderens og renæssancens teologiske og kulturelle nybrud, med inspiration fra Erasmus af Rotterdam (1466-1536) og den såkaldte bibelhumanisme.¹⁹ Yderligere impulser kommer fra den protestantiske reformation, hvor man i stigende grad begynder at interessere sig for Biblens “østerlandske” originalsprog, der rummede eller tænkte at kunne rumme ukendte nøgler til forståelsen af bibelteksten.²⁰ Endelig var de realpolitiske omstændigheder omkring Tyrkerkrigene mod de muslimske osmannere heller ikke uden betydning. Martin Luthers kommissionering af en trykt latinsk oversættelse af Koranen i 1543 skal også ses som udtryk for, at man ønskede at udbrede kendskabet til Tyrkens, dvs. fjendens, helligskrift.²¹ Med Det Gamle Testaments hovedsprog, hebraisk, bliver studier i hebraisk og andre semitiske sprog en

17. Hartmut Bobzin. 2004. “Pre-1800 Preoccupations of Qur’ānic Studies.” I *Encyclopaedia of the Qur’ān*, red. Jane D. McAuliffe. 235-253. Leiden: Brill; Marco Schöllers. 2004. “Post-Enlightenment Academic Study of the Qur’ān.” I *Encyclopaedia of the Qur’ān*, red. Jane D. McAuliffe. 187-208. Leiden: Brill. For Oplysningstidens rolle, se Ziad Elmarsafy. 2009. *The Enlightenment Qur’ān. The Politics of Translation and the Construction of Islam*. Oxford: Oxford University Press. For en særlig fokuseret forskningshistorisk behandling af kristne teologers studier af Koranens kristologi, se Martin Bauschke. 2001. *Jesus im Koran*. Köln: Böhlau. For en mere overordnet historisk introduktion til orientalistisk-islamiske studier, se Robert Irwin. 2007. *Af begær efter viden: Orientalisterne og deres fjender*. København: Forlaget Vandkunsten.

18. Dele af dette afsnit er en let omarbejdet version af Thomas Hoffmann. 2016. “Danske koranstudier: Et forskningshistorisk over-, side- og udblik.” *Tidsskrift for Islamforskning* 10 (1): 74-86.

19. For kultur- og teologihistoriske studier af dette fænomen, se f.eks. John V. Tolan. 2002. *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press.

20. Hartmut Bobzin. 2008. *Der Koran im Zeitalter der Reformation: Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und Islamkunde in Europa*. Würzburg/Beirut: Ergon.

21. A.S. Francisco. 2007. *Martin Luther and Islam: A Study in Sixteenth-Century Polemics and Apologetics*. Leiden: Brill.

vigtig del af bibelkundskaberne – med Hans Tausen som den første, der begynder at undervise i hebraisk i 1537.

I 1700-tallet bliver arabisk et sprog, som flere af de danske teologiprofessorer arbejder med, dog ikke med udlægningen af Koranen som primært fokus.²² Heller ikke Carsten Niebuhrs rejse til Arabien (1761-1767), der i første omgang var udtænkt af den tyske teolog og orientalist Johann David Michaëlis (1717-1792), blev en oplagt lejlighed til at stifte nærmere kendskab til Koranen og dens rolle i fromhedslivet. Faktisk blev ekspeditionen ligefrem pålagt ikke at erhverve sig koranmanuskripter på sin rejse. Ikke desto mindre tilflød der på forskellig vis, blandt andet ved donationer og danske orientaler, koranmanuskripter til Danmark i 1700-tallet.

Det er ikke helt klart, hvornår eller i hvilken grad arabiskstudier blev bedrevet og undervist første gang på universitetet i København. Frede Løkkegaard, der virkede som professor i semitisk filologi ved Københavns Universitet, henviser i sin forskningshistoriske oversigtsartikel til, at den teologiske professor Hans Hansen Svanes (1606-1666) undervisning i syrisk og arabisk blev nedlagt i 1646, da sprogene blev erklærede for unyttige for teologistudiet.²³ Allerede dengang var filologien presset af instrumentel tænkning. Herefter skulle det først være i første halvdel af 1700-tallet, at Marcus Wöldike (1699-1750), teolog og rektor, genoptager undervisningen i aramæisk, syrisk, samaritansk og arabisk. Tilsyneladende er det dog først med Johan Christian Kall (1714-1775), der var tysker af fødsel men bosat i Danmark, at undervisningen i Koranen blev en reel mulighed. Ifølge Løkkegaard fortrinsvist ved at påvise "ugudeligheder" i muslimernes bog (Løkkegaard 1992, 492). Med teologen Jacob Georg Christian Adler (1756-1834) ser vi de første spæde akademiske arbejder, hvor Koranen og tekster om islamisk historie indgår. Dette følges op af Jens Lassen Rasmussen (1785-1826), der ud over at forelæse over Koranen udmærkede sig ved – som den første – at skrive om vikingernes engagementer i den islamiske verden og udgive et værk om den præ-islamiske periode, baseret på muslimske historikeres værker.

Den første egentlige monografi inden for koranforskning kom fra teologen, demokrati- og frihedstænkeren Jacob Jacobsen Dampé (1790-1867), der i 1812 forsvarede sin korte afhandling om Koranens etik, *Conspectus et æstimatio ethicae Corani. Adjecto animadversionum*

22. Se Stig T. Rasmussen. 1996, "Dansk arabistik og islamforskning i det 17.-19. århundrede: hovedtræk bibliografisk belyst." *Fund og Forskning fra Det kongelige Bibliotek* 35: 257-291.

23. Frede Løkkegaard. 1992. "Semitisk-østerlandsk filologi." I *Københavns Universitet 1479-1979*, bind 8, red. Svend Ellehøj & Leif Grane. 477-509. København: Gad.

philologicarum in arabicos scriptores specimine, "Betragtning og vurdering af Koranens etik; tilføjet et eksempel på filologiske kommentarer til arabiske forfattere".²⁴ Desværre er den ikke blevet oversat til dansk, men middelalderhistorikeren Kurt Villads Jensen giver i et antologibidrag en oversigt over opbygning og indhold.²⁵

Teologen og gammeltestamentleren Frants Buhl (1850-1932) er uomtvisteligt den første dansker, der for alvor sætter sit præg på islam- og koranforskningen. Det sker især med monografien *Muhammeds Liv* fra 1903, der i sagens natur inddrager meget koranisk stof og bliver en international klassiker med oversættelsen til tysk i 1930.²⁶ I 1921 udgiver Buhl et udvalg af oversatte koranpassager, som han arrangerer efter en hypotetisk kronologisk rækkefølge, ikke mindst inspireret af semitisk filologis *Altmeister* Theodor Nöldeke (1836-1930).²⁷ Buhls *Muhammeds religiøse Forkyndelse efter Qur'ānen* fra 1924 må betegnes som sin tids mest grundige og forskningsmæssigt opdaterede danske monografi om Koranen. Buhl bliver også den sidste teolog, der både virker inden for de klassiske teologiske fag og rene islamstudier, fordi de sidste efterhånden bliver udfoldet inden for humanistiske fag som religionshistorie, semitisk filologi og mellemøststudier. Buhls referencer til Muhammad viser også, at koranforskningen stadig tog sammenhængen mellem Koranen og Muhammad for forholdsvis selvfølger og uproblematisk, noget der siden er blevet anholdt og problematiseret.

24. Jacob Jacobsen Dampe. 1812. *Conspectus et aestimatio ethicæ Corani, adjecto animadversionum philologicarum in Arabicos scriptores specimine*. København: Johannes Fridericus Schultz.

25. Kurt Villads Jensen. 2016. "Doktor Dampe og Koranens etik." I *Krig, korstog og kultur møder i 1700-tallet*, red. Janus Møller Jensen & Carsten Selch Jensen. 143-171. Nyborg: Østfyns Museer. Det er vanskeligt ikke at undre sig over disse teologiuddannede arabisters betydning for danmarkshistorien. Dels den uforløste og tragiske skæbne for friheds- og demokratitænkeren Dampe, der dømmes til døden i 1820, benådes med livsvarigt fængsel på Christiansø og først tyve år senere får amnesti. Dels hans samtidige, Ditlev Gothard Monrad (1811-1887), der er magister i semitisk filologi og arbejder med et så vanskeligt felt som den tidlige arabiske poesi, inden han for alvor vender sig mod en politisk løbebane.

26. Frants Buhl. 1903. *Muhammeds Liv. Med en Indledning om Forholdene i Arabien før Muhammeds Optræden*. København: Gyldendal.

27. Frants Buhl. 1924. *Muhammeds religiøse Forkyndelse efter Qur'ānen*. København: J.H. Schultz. Theodor Nöldekes kronologiske tese om tre faser i Koranens Mekka-surer fra omkring 610-622 og en afsluttende fjerde fase i Muhammads periode i Medina fra 622-632 blev først fremsat i en prisafhandling fra 1856 og siden i ungdomsarbejdet *Geschichte des Qorans* fra 1860, der senere blev udvidet og efterbearbejdet af tre tyske orientaler, Schwally, Bergsträsser og Pretzl i årene 1909-1938; se Theodor Nöldeke. 2013. *Geschichte des Qorāns*. Anden udgave, omarbejdet af Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträsser & Otto Pretzl. Hildesheim: Georg Olms.

Andre danske forskere fra det tyvende århundrede, førnævnte Løkkegaard (1915-2002) og iranisten Jes P. Asmussen (1928-2002), var ligeledes begge uddannet som teologer. De bidrog med to kortfattede og formidlende værker i 1972 og 1982, henholdsvis *Muhammed* og *Muhammed, Jesus, Abraham: Kristendom og jødedom i Koranen*.²⁸ Begge kombinerede islams muhammadbiografiske litteratur med udvalgte koranlæsninger og relevante referencer til bibel, kristendom og jødedom. Inden da havde især en anden teolog og islamforsker, Johannes Pedersen (1883-1974), kendt for sin gammeltestamentlige klassiker *Israel I-IV* og sin hebraiske grammatik, bedrevet udførlige islamstudier og i forskellig grad behandlet koranisk-islamisk materiale. Et eksempel er kapitlet i doktorafhandlingen fra 1912, *Den semitiske Ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam*, der udkom på tysk to år senere.²⁹

Det næste større koranorienterede arbejde, som udkom efter Asmussen, ser vi først i 1997. Det drejer sig om *Koranen i udvalg*, der er nyoversat, introduceret, tematisk arrangeret samt tilføjet et historisk-sprogligt noteapparat af Finn O. Hvidberg-Hansen (1935-2022), teologisk licentiat og professor i semitisk filologi ved Aarhus Universitet.³⁰

Disse forskningshistoriske nedslag demonstrerer en blivende interesse for arabisk filologi og islam blandt teologer i århundrederne. I enkelte videnskabeligt lykkelige tilfælde brillerede teologer som Buhl og Pedersen inden for såvel teologien som islamologien.

Med etableringen af semitisk filologi og religionsvidenskab som selvstændige fag i løbet af det tyvende århundrede indledtes en udvikling, hvor teologi og religions- og islamstudier i stadig højere grad blev adskilt fra hinanden. Fra og med sidste halvdel af århundredet var islamforskere i Danmark almindeligvis afkoblet fra teologistudiet, enten som forskere med baggrund i religionsvidenskab eller mellemøststudier.

Selvom de forskellige religions- og islamvidenskabelige samt mellemøstorienterede fag ved universiteterne i København, Aarhus, Odense og Roskilde alle har haft kapaciteter med viden om Koranen, dens historiske kontekst og fortolkningshistorie, har forskningen

28. Asmussen, Jes P. 1982. *Muhammed, Jesus, Abraham: Kristendom og jødedom i Koranen*. København: Gad; Frede Løkkegaard. 1972. *Muhammed*. København: Gad.

29. Pedersen, Johannes. 1912. *Den semitiske Ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam*. København: V. Pios Boghandel. For en udførlig biografi over Pedersen og hans akademiske virke, se https://biografiskeleksikon.lex.dk/Johannes_Pedersen.

30. Finn O. Hvidberg-Hansen. 1997. *Koranen i udvalg*. København: Spektrum.

stort set været fokuseret på andre aspekter af det islamvidenskabelige end det strengt koraniske, om end Koranen (og Muhammad) jævnligt introduceres og formidles i forskellige arbejder fra denne front.

5. Udviklingen siden årtusindskiftet

Der indtraf en vending omkring årtusindskiftet ved, at koranstudier simpelthen begyndte at optage dansk forskning. I første omgang var denne vending splittet ud på to fagmiljøer og fakulteter, dels inden for religions- og islamstudier på humaniora, dels inden for Det Teologiske Fakultet.³¹

Den første vending fandt sted i det religions- og islamvidenskabelige miljø blandt yngre forskere og ph.d.-studerende og rummer flere personer, sammenløb af forskningsmæssige kræfter og forskellige indfaldsvinkler til Koranen. Spirende komparative læsninger af Bibelen og Koranen gennemførtes. Min egen indfaldsvinkel til koranstudier var nærmere metodisk og teoretisk inspireret af den såkaldte *Bible as literature*-bølge. Mit ræsonnement var: Hvis Robert Alter, Frank Kermode og Roland Barthes og et voksende segment af danske bibelforskere kunne lave litteraturvidenskabeligt inspirerede læsninger af bibeltekster, hvorfor så ikke Koranen. Den er jo netop ikke kun et senantikt historisk dokument og heller ikke blot et teologisk *oeuvre*. Koranen er også noget sammenvævet og forviklet tredje, nemlig en retorisk og poetisk tekst – men med en klar teologisk og forkyndende impuls. Inspireret af den store tyske koranforsker Angelika Neuwirth og hendes indarbejdning af litteratur- og bibelvidenskabelige metoder og teorier kastede jeg et litterært-poetisk blik på Koranen for at undersøge, hvorledes det koraniske budskab også var en funktion af en særlig sprogbrug.

Da det nystiftede Forum for Islamforskning i 2006 lancerede sit første nummer af *Tidsskrift for islamforskning* var temaet “Danske koranstudier 2006”. Seks peer-reviewede artikler udgjorde åbningsnummeret, stort set alle skrevet af juniorforskere, herunder mig selv, som bidrog med artiklen “En meget kort introduktion til koranforskningen.” Som titlen angiver, introducerede den til den moderne koranforskning, dens metoder, teorier og vigtigste emner, herunder de intertekstuelle forbindelser mellem Koranen og den bibelske litteratur. Fokus på intertekstualiteten var på mange måder en variation

31. For en forskningshistorisk oversigt over det humanistiske felt på Københavns Universitet, se Niels Valdemar Vinding, 2016. “Islamforskning og islamiske studier på Københavns Universitet.” *Tidsskrift for Islamforskning* 10(1): 21-35.

over *rewritten bible* studierne, men havde et større vinge-fang med hensyn til litterære forbindelser og overlap, især i forhold til den hedske, gammelarabiske litteratur, især poesien.

Det nye årtusinds nyvundne interesse for Koranen lod sig også spore med bogserien *Carsten Niebuhr Biblioteket* fra Forlaget Vandkunsten, finansieret af C.F. Davids Fond og redigeret af blandt andre islamforskeren Jakob Skovgaard-Petersen.³² Selvom Niebuhr-serien (2003-2016) har udgivet over tredive bøger med vidt forskellige emner og indgangsvinkler til islam og den islamiske verden, blev den ganske sigende lanceret med et introduktionsværk på dansk om Koranen, Princeton-historikeren Michael Cooks *En meget kort introduktion til Koranen*. Flere af de senere bøger i serien rummer alle vigtige kapitler eller længere passager, der inddrager Koranen som væsentlig faktor i analyserne, undertiden med sideblik til bibelske tekster eller til studiet af Koranen i Europa siden middelalderen.³³

Tre år senere, i 2006, fulgte Vandkunsten op med en fuldstændig nyoversættelse af Koranen fra grundsproget af den semitiske og arabiskkyndige filolog Ellen Wulff.³⁴ Denne udgivelse blev en regulær bestseller, hvilket også indikerer, at den faglige vending på universiteterne genspejlede et behov, som den brede offentlighed havde i forhold til muslimernes hellige bog.

Den anden vending blev stort set egenhændigt (gen)installeret i dansk universitetsteologi via professor Mogens Müller, hvis første koranvidenskabelige bidrag meget apropos var i regi af *Collegium Biblicums Årsskrift* fra 2012. Titlen var "Koranen som bibelsk genskrivning", senere genudgivet og let revideret i en artikel med samme titel i Forum for Bibelsk Eksegesees antologi *Bibelske genskrivninger*.³⁵ Her fulgte Müller op på en tanke, han allerede i 2008 bemærkede i en anmeldelse i *Dansk Teologisk Tidsskrift* af Ellen Wulffs vellykkede koranoversættelse: "Faktisk giver det således god mening at læse Koranen som bibelreception, ja som 'rewritten Bible'".³⁶ Müllers blik på

32. Samme fond står bag Davids Samling, der som bekendt også rummer en særdeles fornem samling af islamisk kunst.

33. Barbara Freyer Stowasser. 2008. *Kvinder i Koranen: Helligtekst, tradition og fortolkning*. København: Forlaget Vandkunsten; Hugh Goddard. 2011. *Den sande tro. Kristne og muslimer mellem konfrontation og sameksistens*. København: Forlaget Vandkunsten.

34. Hidtil havde A.S. Madsens sekteriske Ahmadiyya-tro oversættelse fra 1967 været den eneste tilgængelige fuldstændige danske oversættelse.

35. Mogens Müller. 2012. "Koranen som 'bibelsk genskrivning'." I *Bibelske genskrivninger*, red. Jesper Høgenhaven & Mogens Müller. 377-411. København: Museum Tusulanum Forlag.

36. Mogens Müller. 2008. "Ellen Wulff, Koranen." *Dansk Teologisk Tidsskrift* 71 (1): 75-76.

Koranen som et genskrivende, omskrivende og overskrivende værk var den frugtbare knopskydning på københavnerseksegeternes daværende interesse for bibelske genskrivninger, der hidtil havde holdt sig inden for det kristne og jødiske skriftunivers.

Uden på nogen måde at være koranbaserede projekter så man også en såkaldt islamsatsning på Københavns Universitet, der forløb fra 2008-2013. I spidsen for denne satsnings stod henholdsvis Jørgen S. Niensens grundforskningsprofessorat og hans Center for Europæisk Islam Tænkning (CEIT), der havde til huse på Det Teologiske Fakultet, og professor Jakob Skovgaard-Petersens Center for den Nye Islamiske Offentlighed (CNIO) på Det Humanistiske Fakultets Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier (der blandt andet inkluderer det gamle Carsten Niebuhr Institut samt Religionsvidenskab). Begge centres bevillinger var tidsbegrænsede og udløb i 2013. Jeg arbejdede som forskningsadjunkt på CEIT i slutningen af nullerne, indtil et lektorat på Arabisk- og Islamstudier på Aarhus Universitet blev ledigt i efterårssemesteret 2009.

Også på Aarhus Universitet satsede man på samme tid på islamforskningen med en organisatorisk og faglig omorganisering af dele af religionsvidenskab og semitisk filologi i form af ovennævnte nye afdeling med betegnelsen Arabisk- og Islamstudier. Under min ansættelse som lektor selv samme sted var jeg tillige så begunstiget at blive vejleder for Johanne Louise Christiansens ph.d.- projekt, der undersøgte en arabisk konsonantrod og dens semantiske forekomster i Koranen.³⁷ Christiansen fortsatte senere med en postdoc i forbindelse med mit projekt *Ambiguity and Precision in the Qur'an*, har løbende publiceret koranstudier og fornyligt erhvervet et religionsvidenskabeligt lektorat ved Syddansk Universitet.

Med min egen ansættelse som professor med særligt område (også kaldet mso) i koran- og islamstudier ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, i 2013 syntes koranstudierne for alvor at få mulighed for at få fodfæste og udfoldelse i et genuint *collegium biblicum et coranicum*. Efter invitation holdt jeg i 2014 – som formodentlig den første “rene” koranforsker i selskabets historie – mit første foredrag i *Collegium Biblicum* med titlen “Koranens kategoriske og metaforiske krop”, hvor jeg blandt andet trak på bibelvidenskabelige studier af kropsterminologi og -metaforik. Sidenhen er det blevet til flere koranorienterede foredrag i CB regi og i de sidste par år er ovennævnte Christiansen blevet optaget sammen med en anden islamforsker, ph.d. og postdoc Mette Bjerregaard.

37. Johanne L.Christiansen. 2016. “My Lord, deliver me from the people of the evildoers (rabbi najjini mina l-qawmi l-zālimīna)” (Q28:21). The root z-l-m and the semantic field of oppression in the Qur’an.” Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.

Med min kollega Jan Loops nytiltrådte professorat i 2020 har koranstudierne fået en yderlige forankring; denne gang med et stærkt europæisk kultur- og teologihistorisk fokus. Det store ERC-projekt *The European Qur'an. Islamic Scripture in European Culture and Religion 1150-1850 (EuQu)*, som løber fra 2019-2025, bygger på den tese, at Koranen har spillet en vigtig rolle i dannelsen af middelalderens og det tidligt moderne Europas religiøse diversitet og identitet – og fortsætter med at gøre det: “Our research studies how the Qur’an has been translated, interpreted, adapted and used by Christians, European Jews, freethinkers, atheists and European Muslims in order to understand how the Holy Book has influenced both culture and religion in Europe.”³⁸

Det afgørende nye og den rettidige omhu fra Det Teologiske Fakultets side består i, at man har prioriteret at genopdyrke teologiens gamle portefølje af koran- og islamforskning. For mit vedkommende blev det til et institutionelt skifte fra den Arabisk-Islamologiske afdeling på Aarhus Universitet til en ren teologisk afdeling, helt specifikt Afdeling for Bibelsk Eksegese, hvor man som navnet angiver fortrinsvis beskæftiger sig med eksegesen. Det angår i bredeste forstand beskrivelsen, kontekstualiseringen, fortolkningen og udlægningen af religiøse tekster fra kristne tradition, men med inddragelse af et hav af *Umwelttexte* og materielle spor fra de mediterrane og nærorientalske områder og fra de antikke og senantikke epoker. Rent forskningsmæssigt var det opportunt at indgå i dette eksegetiske regi, for så vidt som koranstudierne altid har været særskilt optaget af Koranens og dermed islams senantikke religiøse kontekst, hvor netop jøde- og kristendom og deres helligtekster har spillet en afgørende rolle for Koranens fremvækst og udformning.

Uddannelsesmæssigt giver det også god mening, at de teologistuderende hermed har fået mulighed for undervisning i den islam, som teologer har studeret gennem det meste af historien. Universitetsteologiens og hovedaftageren af dens kandidater, Folkekirken, har ligeledes en klar interesse i at klæde sine fremtidige kandidater på til en multireligiøs virkelighed, hvor muslimer ikke bare markerer sig kvantitativt som Europas største religiøse minoritet, men også vil gøre det kvalitativt i fremtiden.³⁹

38. Se projektets præsentation på hjemmesiden <https://euqu.eu/>. Se også Jan Loop. 2018. “Introduction: The Qur’an in Europe – the European Qur’an.” *Journal of Qur’anic Studies* 20 (3): 1-20.

39. For et overblik og fremskrivning af den islamiske demografi i Europa, se Pew Research Center. 2017. Europe’s Growing Muslim Population. <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/> (set 01.10.2022).

I 2021 lancerede Fakultetet kandidatuddannelsen Interreligiøse Islamstudier (IRIS) med mig som faglig leder. Som navnet indikerer, studerer vi ikke islam i *splendid isolation*, men som en religion, der står i relation til andre religioner – og som delvist forstår sig selv i kraft af disse relationer. Det er relationer præget af såvel fredelig sameksistens som konflikt og magtbalancering. Et art *collegium islamicum et abrahamicum*.

6. Koranstudierne lige nu

Siden nullerne har man kunnet iagttage en større international trend, hvor koranforskning er blevet privilegeret og er i vækst som aldrig før: udgivelsen af *Encyclopaedia of the Qur'an*, etableringen af egentligt koranvidenskabelige organisationer, konferencer med bibel-koran paneler med mere. Men en koranforskning, der også har et markant fokus på de bibelske forbindelseslinjer og relationer til jødedom og kristendom i videste forstand. Et bibelvidenskabeligt nybrud er den fortløbende udgivelse af de Gruyters *Encyclopedia of the Bible and its Reception* (2010-), der konsekvent inddrager koran- og islamvidenskabelige opslag, skrevet af islamforskere, hvor det er relevant.

I USA og Canada har islam- som koranforskningen længe haft et vigtigt kontingent af forskere. I 2003 etableredes den såkaldte *Qur'an Group* i The American Academy of Religion (AAR), den største akademiske organisation for religionsvidenskab med omkring 10.000 medlemmer. I 2012 fik den næsten lige så store organisation, Society for Biblical Literature (SBL), en pendant til AARs *Qur'an Group* i form af *The International Qur'anic Studies Association* (IQSA), grundlagt af to amerikanske koranforskere, Gabriel Said Reynolds og Emran El-Badawi. IQSA er begyndt at afholde konferencer i samarbejde med og støtte fra SBL og deltager således i SBLs årlige kongresser i USA, foruden at de afholder en årlig konference i den islamiske verden.

For så vidt at universiteterne forholder sig til en samfundsmæssig (u)virkelighed⁴⁰, som universiteterne selvsagt også er en del af, og som de forsøger at forklare og fortolke på videnskabelige præmisser, er det ikke overraskende, at islam og muslimer som studieområde er vokset – herunder også i universitetsteologien. Edward E. Curtis IV, professor i religionsstudier med speciale i amerikanske muslimer, beskriver det rammende:

40. Med dette parentetiske (u) tilkendes blot, at den samfundsmæssige virkelighed jo også har karakter af scenarier, prognoser, mørketal, fejlantagelser, utopier og dystopier.

The multi-disciplinary study of Islam nurtures ever-expanding circles of conversation about the significance of Islam to both specialized disciplinary concerns and interdisciplinary inquiry. [...] One of the reasons that the study of Islam has outgrown its orientalist roots is because Islam as a semiotic sign is simply too important for any one party to define or control it. Its role in global politics, ethics, and culture insures its contestability. Put too simply, Islam –again, as a sign – is everywhere. From D.C. think-tanks to the Myanmar countryside, from intimate, private interactions to public displays, it is ubiquitous in modern life. Because of its relevance and discursive power in so many domains, the study of Islam has become indispensable to the study of what it means to be human. The most enduring questions in the liberal arts inevitably involve Islam and Muslims these days. The very definition of freedom, goodness, beauty, and justice invoke Islam and Muslims in one way or another.⁴¹

Til dette patosfyldte citat vil jeg tilføje, at frihedens, godhedens, skønhedens og retfærdighedens antiteser og flaskoer er akkurat lige så knyttet til dette fænomen – her spiller islamisme og jihadisme naturligvis en afgørende og undertiden fatal rolle, men ligeså også kultur- og religionssammenstødenes mere eller mindre upåagtede hverdag.

Jeg vil runde af med endnu et citat fra en amerikansk forsker, nemlig Jane D. McAuliffe, chefredaktør for ovennævnte *Encyclopaedia of the Qur'an* og den første islamforsker, der blev valgt som præsident for AAR. McAuliffe afsluttede sin *presidential address* "Reading the Qur'an with Fidelity and Freedom" med følgende ord: "Not only is the Qur'an an important element of our global religious heritage, it is now an American scripture, part of our present and a factor in our future."⁴² Med McAuliffe tør vi tilføje, at Koranen og det teologiske studie af den også er en del af den europæiske og danske religiøse arv, tillige en særdeles central del af vores nutid og helt sikkert også en fremtidig faktor – for samfundet og for universitetsteologien. Med det in mente noterer jeg med tilfredshed, at det gamle *Collegium Biblicum* som selskab har (gen)åbnet et nyt kapitel i form af et tværfagligt *Collegium Coranicum*.

41. Edward E. Curtis IV. 2014. "Ode to Islamic Studies: Its Allure, Its Danger, Its Power." *Bulletin for the Study of Religion*. <https://bulletin.equinoxpub.com/2014/05/ode-to-islamic-studies-its-allure-its-danger-its-power-reflections-on-islamic-studies/> (set 01.10.2022).

42. Jane D. McAuliffe. 2005. "Reading the Qur'an with Fidelity and Freedom." *Journal of the American Academy of Religion* 73 (3): 615-635 (635).

Litteratur

- Koranen*. 2006. Oversat af Ellen Wulff. København: Forlaget Vandkunsten.
- Asmussen, Jes P. 1982. *Muhammed, Jesus, Abraham: Kristendom og jødedom i Koranen*. København: Gad.
- Bauschke, Martin. 2001. *Jesus im Koran*. Köln: Böhlau.
- Bobzin, Hartmut. 2004. "Pre-1800 Preoccupations of Qur'ānic Studies." I *Encyclopaedia of the Qur'ān*, red. Jane D. McAuliffe. 235-253. Leiden: Brill.
- Bobzin, Hartmut. 2008. *Der Koran im Zeitalter der Reformation: Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und Islamkunde in Europa*. Würzburg/Beirut: Ergon.
- Bowersock, G.W. 2013. *The Throne of Adulis: Red Sea Wars on the Eve of Islam*. Oxford, Oxford University Press.
- Brown, Peter. 1971. "The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity." *The Journal of Roman Studies* 61: 80-101.
- Buhl, Frants. 1903. *Muhammeds Liv. Med en Indledning om Forholdene i Arabien før Muhammeds Optraeden*. København: Gyldendal.
- Buhl, Frants. 1924. *Muhammeds religiøse Forkyndelse efter Qur'ānen*. København: J.H. Schultz.
- Burman, Thomas. 2015. *Reading the Qur'ān in Latin Christendom, 1140-1560*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Christiansen, Johanne L. 2016. "My Lord, deliver me from the people of the evildoers (rabbi najjīnī mina l-qawmi l-zālimīna)' (Q28:21). The root z-l-m and the semantic field of oppression in the Qur'ān." Ph.d-afhandling, Aarhus Universitet.
- Curtis IV, Edward E. 2014. "Ode to Islamic Studies: Its Allure, Its Danger, Its Power." *Bulletin for the Study of Religion*. <https://bulletin.equinoxpub.com/2014/05/ode-to-islamic-studies-its-allure-its-danger-its-power-reflections-on-islamic-studies/> (set 01.10.2022)
- Dampe, Jacob Jacobsen. 1812. *Conspectus et aestimatio ethicae Corani, adjecto animadversionum philologicarum in Arabicos scriptores specimine*. København: Johannes Fridericus Schultz.
- Donner, Fred. 2010. *Muhammad and the Believers: At the Origins of Islam*. Cambridge: Harvard University Press.

- Elmarsafy, Ziad. 2009. *The Enlightenment Qur'an. The Politics of Translation and the Construction of Islam*. Oxford: Oxford University Press.
- Francisco, A. S. 2007. *Martin Luther and Islam: A Study in Sixteenth-Century Polemics and Apologetics*. Leiden: Brill.
- Gaudeul, Jean-Marie. 1984. *Encounters and Clashes: Islam and Christianity in History*. Rom: Pontificio Istituto di Studi Arabi e Islamici.
- Goddard, Hugh. 2011. *Den sande tro. Kristne og muslimer mellem konfrontation og sameksistens*. København: Forlaget Vandkunsten.
- Griffith, Sidney. 2015. *The Bible in Arabic: The Scriptures of the "People of the Book" in the Language of Islam*. Princeton: Princeton University Press.
- Hoffmann, Thomas. 2016. "Danske koranstudier: Et forskningshistorisk over-, side- og udblik." *Tidsskrift for Islamforskning* 10 (1): 74-86.
- Hoyland, Robert. 1997. *Seeing Islam As Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*. Princeton: The Darwin Press.
- Hvidberg-Hansen, Finn O. 1997. *Koranen i udvalg*. København: Spektrum.
- Irwin, Robert. 2007. *Af begær efter viden: Orientalisterne og deres fjender*. København: Forlaget Vandkunsten.
- Jensen, Kurt Villads. 2016. "Doktor Dampe og Koranens etik." I *Krig, korstog og kultur møder i 1700-tallet*, red. Janus Møller Jensen & Carsten Selch Jensen. 143-171. Nyborg: Østfyns Museer.
- Loop, Jan. 2018. "Introduction: The Qur'an in Europe- the European Qur'an." *Journal of Qur'anic Studies* 20 (3): 1-20.
- Lökkegaard, Frede. 1972. *Muhammed*. København: Gad.
- Lökkegaard, Frede. 1992. "Semitisk-østerlandsk filologi." I *Københavns Universitet 1479-1979*, bind 8, red. Svend Ellehøj & Leif Grane. 477-509. København: Gad.
- Madigan, Daniel. 2001. *The Qur'an's Self-Image: Writing and Authority in Islam's Scripture*. Princeton: Princeton University Press.
- McAuliffe, Jane D. 2005. "Reading the Qur'an with Fidelity and Freedom." *Journal of the American Academy of Religion* 73 (3): 615-635.
- Müller, Mogens. 2008. "Ellen Wulff, Koranen." *Dansk Teologisk Tidsskrift* 71 (1): 75-76.

- Müller, Mogens. 2012. "Koranen som 'bibelsk genskrivning.'" I *Bibelske genskrivninger*, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller. 377-411. København: Museum Tusulanum Forlag.
- Nöldeke, Theodor. 2013. *Geschichte des Qur'āns*. Anden udgave, omarbejdet af Friedrich Schwally, Gotthelf Bergsträsser & Otto Pretzl. Hildesheim: Georg Olms.
- Pedersen, Johannes. 1912. *Den semitiske Ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam*. København: V. Pios Boghandel.
- Pew Research Center. 2017. Europe's Growing Muslim Population. <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/> (set 01.10.2022).
- Poulsen, Frederik. 2022. *Josef og brødrene*. København: Forlaget Vandkunsten.
- Rasmussen, Stig T. 1996, "Dansk arabistik og islamforskning i det 17.-19. århundrede: hovedtræk bibliografisk belyst." *Fund og Forskning fra Det kongelige Bibliotek* 35: 257-291.
- Robinson, Chase. 1999. "Prophecy and Holy Men in Early Islam." I *The Cult of Saints in Late Antiquity and the Middle Ages: Essays on the Contribution of Peter Brown*, red. James Howard-Johnston & Paul Anthony Hayward. 241-262. New York: Oxford University Press.
- Rubin, Uri. 2008. "Between Arabia and the Holy Land: A Mecca-Jerusalem Axis of Sanctity." *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 34: 345-62.
- Sahas, Daniel J. 1972. *John of Damascus on Islam: The "Heresy of the Ishmaelites"*. Leiden: Brill.
- Schöller, Marco. 2004. "Post-Enlightenment Academic Study of the Qur'ān." I *Encyclopaedia of the Qur'ān*, red. Jane D. McAuliffe. 187-208. Leiden: Brill.
- Schoeler, Gregor. 2010. "The Constitution of the Koran as a Codified Work: Paradigm for Codifying Hadīth and the Islamic Sciences?" *Oral Tradition* 25 (1): 199-210.
- Sizgorich, Thomas. 2008. *Violence and Belief in Late Antiquity: Militant Devotion in Christianity and Islam*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Stowasser, Barbara Freyer. 2008. *Kvinder i Koranen: Helligtekst, tradition og fortolkning*. København: Forlaget Vandkunsten.

- Thomas, David m. fl. (red.). 2009. *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*. Leiden: Brill.
- Tolan, John V. 2002. *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press.
- Watts, James W. 2013. "The Three Dimension of Scriptures." I *Iconic Books and Texts*, red. James W. Watts. 9-32. London: Equinox.
- Vinding, Niels Valdemar. 2016. "Islamforskning og islamiske studier på Københavns Universitet." *Tidsskrift for Islamforskning* 10(1): 21-35.
- Wild, Stefan (red.). 2007. *Self-Referentiality in the Qur'an*. Wiesbaden: Harrassowitz.